

УДК 330.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.10>

Городняк І.В.

*кандидат соціологічних наук, доцент кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості споживання продуктів харчування вітчизняними домогосподарствами. Розглянуто сутність та функціональну роль домогосподарств в економічній системі суспільства. Окреслено специфіку функціонування продовольчого ринку, що визначає стан розвитку економіки країни, соціальну стабільність суспільства та перебіг соціально-економічних процесів. Проаналізовано особливості формування споживчого попиту на продукти харчування, структуру сукупних видатків домогосподарств України, структуру та динаміку споживчих видатків вітчизняних домогосподарств. Окреслено структуру споживання продуктів харчування вітчизняними домогосподарствами. Визначено рівень та динаміку споживання продуктів тваринництва на одного споживача в Україні порівняно з рекомендованими фізіологічними нормами. Проаналізовано калорійність добового раціону харчування в окремих країнах Євросоюзу та Україні.

Ключові слова: споживання, домогосподарство, продовольчий ринок, продукти харчування, видатки домогосподарств.

ОСОБЕННОСТИ ПОТРЕБЛЕНИЯ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ ДОМОХОЗЯЙСТВАМИ УКРАИНЫ

Городняк И.В.

В статье рассмотрены особенности потребления продуктов питания отечественными домохозяйствами. Рассмотрены сущность и функциональная роль домохозяйств в экономической системе общества. Определена специфика функционирования продовольственного рынка, что предопределяет состояние развития экономики страны, социальную стабильность общества и ход социально-экономических процессов. Проанализированы особенности формирования потребительского спроса на продукты питания, структура совокупных расходов домохозяйств Украины, структура и динамика потребительских расходов отечественных домохозяйств. Определена структура потребления продуктов питания отечественными домохозяйствами. Определены уровень и динамика потребления продуктов животноводства на одного потребителя в Украине по сравнению с рекомендованными физиологическими нормами. Проанализирована калорийность суточного рациона питания в отдельных странах Евросоюза и Украине.

Ключевые слова: потребление, домохозяйство, продовольственный рынок, продукты питания, расходы домохозяйств.

FEATURES OF CONSUMPTION OF FOOD PRODUCTS OF UKRAINE

Horodniak Iryna

The article deals with the peculiarities of the consumption of food products by domestic households. In today's socio-economic context, the coexistence of three major institutional agents is important: the state, business and households. The essence and functional role of households in the economic system of society are considered. It is determined that the particularities of the consumption of food products by households are predetermined largely by the specificity of the food market. The specifics of the functioning of the food market, which determines the state of development of the country's economy, social stability of society and the course of socio-economic processes, are outlined. The peculiarities of formation of consumer demand for food products are considered. The structure and dynamics of the total expenditures of households in Ukraine are analyzed. A slight increase in expenditures on non-food products and services compared to consumer expenditures has been investigated. The structure and dynamics of consumer expenditures of domestic households are analyzed. The structure of consumption of food products by the households of Ukraine on average per person per year is outlined. The level and dynamics of consumption of livestock products per consumer in Ukraine in comparison with the recommended physiological norms are determined. It is noted that in 2018, average consumption of food products per capita has improved in 5 out of 10 major food groups. Low rates of coverage of rational norms are observed in the most valuable for the consumer groups of food products: fishery products, fruits and meat products. As in previous years, consumption by the most economically available product groups was within or above certain rational norms, namely: bread, potatoes, vegetables, eggs, oil. By structure, the bulk of the caloric content of the diet of Ukrainians is provided by the consumption of crop products. The caloric content of the daily diet in the individual countries of the European Union and Ukraine is analyzed. The caloric content of the diet in Ukraine is 21% lower than in the countries of EU-28. The largest share of animal products is available in households in Finland, Sweden and France, while the lowest is in Greece.

Keywords: consumption, household, food market, food products, household expenditures.

Постановка проблеми. Споживання домогосподарствами, зокрема споживання продовольства, є важливою сферою життєдіяльності суспільства, зорієнтованою на забезпечення розвитку людини, її фізичного, інтелектуального, духовного потенціалу та задоволення потреб. Саме тому вкрай важливим є поглиблене дослідження споживчої поведінки домогосподарств із метою надання підприємствам та організаціям, які займаються виробництвом, постачанням і реалізацією продовольчих товарів, рекомендацій щодо оцінки та врахування особливостей споживчої поведінки домогосподарств на продовольчому ринку. При цьому слід вивчати не просто потреби споживача в продовольчих товарах, а саме платоспроможні потреби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню закономірностей споживання домогосподарств присвячено чимало праць вітчизняних дослідників: М. Ватаманюк, О. Задої, Т. Кізими, А. Кудінової, О. Кузика, Е. Лібанової, В. Мандибури, І. Радіонової, Ю. Станкевича [7] та ін. Аналіз попиту на продовольчі товари здійснювали такі вчені, як О. Варченко, І. Волкова, Н. Карпенко [2], І. Коварш, Т. Кушнір, І. Свиноус, О. Сенишин [6]. Проте недостатньо досліджено особливості споживання продуктів харчування та купівельну спроможність домогосподарств.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей споживання вітчизняними домогосподарствами продуктів харчування, зокрема відповідно до науково обґрунтованих норм та порівняно з домогосподарствами інших країн Європи.

Вклад основного матеріалу дослідження. У сучасних соціально-економічних умовах важливим є співіснування трьох основних інституціональних агентів: держави, бізнесу та домогосподарств. Серед цих суб'єктів важливу роль відіграють домогосподарства, адже саме вони виступають обов'язковим елементом у ринковому кругообігу товарів та ресурсів.

Особлива значимість функціональної ролі домогосподарств в економічній системі суспільства зумовлена такими аспектами.

По-перше, саме домогосподарство формує необхідний рівень споживчого попиту на основні економічні ресурси, без якого неможливе функціонування ринкового механізму.

По-друге, слід пам'ятати, що з доходу домогосподарств певна частина йде на споживання, а решта – на заощадження. Саме заощадження домогосподарств можуть виступати джерелом нагромадження та інвестицій, що достатньо важливо для розвитку економіки.

По-третє, домогосподарства є суб'єктами пропозиції на ринку чинників виробництва (праці, підприємницьких здібностей тощо).

По-четверте, саме попит на споживчому ринку зумовлює попит на промисловому ринку.

У сучасному суспільстві домогосподарство як особлива мікрорівнева господарська система характеризується не лише соціально-економічним потенціалом, а й певною функціональною структурою, господарсько-економічною та споживчою поведінкою. Воно є основною соціально-економічною одиницею відтворення та реалізації людського потенціалу шляхом життєдіяльності однієї чи кількох осіб, які спільно проживають та здійснюють спільне ведення домашнього господарства.

Особливості споживання домогосподарствами продуктів харчування значною мірою зумовлені специфікою продовольчого ринку. У сучасних умовах серед усіх видів ринків особливе місце займає продовольчий ринок, хоча його й не виділяють в окремий ринок на макроекономічному рівні дослідження. Саме продовольчий ринок бере участь у життєзабезпеченні соціуму, оскільки наявність продовольства слугує базовою умовою життєдіяльності людини. Продовольчий ринок визначає стан розвитку економіки країни, соціальну стабільність суспільства, перебіг соціально-економічних процесів, які формують добробут нації у цілому, а також визначають ситуацію в аграрному секторі економіки [6, с. 167].

Саме на продовольчому ринку відбуваються відносини між суб'єктами підприємницької діяльності, що складаються з приводу купівлі-продажу продовольства, місця, де формуються попит, пропозиція та ціна на той чи інший продовольчий товар [2, с. 9].

Вивчаючи споживчу поведінку домогосподарств на продовольчому ринку, важливо враховувати, що споживчий попит на продукти харчування характеризується такими основними особливостями: попит на продукти харчування існує постійно, оскільки для людини характерне щоденне споживання; споживання домогосподарств характеризується індивідуальними особливостями його членів; для максимального задоволення потреб споживача необхідна наявність асортименту продуктів (можлива (але небажана) взаємозамінність продуктів); до продуктів харчування споживач ставить певні вимоги (передусім до їхньої якості, вмісту корисних речовин, свіжості, екологічної чистоти, безпеки для здоров'я тощо); особливості споживання домогосподарств значною мірою зумовлені звичками, національними та релігійними особливостями, порами року тощо; споживання залежить від соціально-демографічних чинників (складу домогосподарства за віком, видом занять, кількістю членів, наявністю дітей, життєвим циклом домогосподарства тощо); характер та структура споживання значною мірою залежать від купівельної спроможності домогосподарств.

Досліджуючи споживання домогосподарств, слід передусім аналізувати споживчі видатки домогосподарств. Видатки домогосподарства є сукупністю платежів, які здійснюються домогосподарством із метою забезпечення його життєдіяльності. Вони включають видатки на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні видатки, податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти. Основна частина видатків домогосподарств пов'язана з особистим споживанням [1, с. 60–361].

Аналіз споживчих видатків домогосподарств України впродовж 2010–2018 рр. укаже на стале переважання споживчих сукупних видатків над неспоживчими сукупними видатками (табл. 1) [3].

Споживчі сукупні видатки вітчизняних домогосподарств у 2018 р. становили 92,0%, а неспоживчі сукупні видатки – лише 8,0%. Зокрема, у 2018 р. видатки на продукти харчування скоротилися порівняно з усіма попередніми роками та становили 47,7% видатків домогосподарств. Також упродовж останніх років простежується незначне зростання видатків на непродовольчі товари та послуги, які в 2010 р. становили близько 35%, а в 2018 р. – майже 41%. Наве-

Таблиця 1

Структура сукупних видатків домогосподарств України

	Роки								
	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹
Структура сукупних видатків домогосподарств	Відсотки								
Споживчі сукупні видатки	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9
в тому числі									
одяг та взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7
Неспоживчі сукупні видатки	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0
<i>Довідково: оплата послуг житла, комунальних продуктів та послуг</i>	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

Джерело: складено за [3]

дені дані вказують на те, що структура споживання домогосподарств в Україні продовжує залишатися недосконалою. Незважаючи на те що спостерігається позитивна тенденція зменшення видатків домогосподарств на продукти харчування (у 2016 р. – 53,1%, а в 2018 р. – 47,7%), вони є вкрай високими порівняно з промислово розвинутими країнами. Так, широко застосовувана в Японії класифікація умов життя споживачів, оцінюючи різні можливі обсяги продуктів харчування, так констатує частку їхніх видатків: на рівні 40% – як «маловтішне існування», на рівні 45% – як «існування, що дає змогу абияк підтримувати фізичне здоров'я», приблизно 50% – як «існування, яке ледве дає змогу підтримувати душу в тілі» [7, с. 52].

Аналізуючи структуру споживання продуктів харчування вітчизняних домогосподарств, слід зазначити, що рівень споживання продуктів тваринництва на одного споживача в Україні є меншим порівняно з рекомендованими фізіологічними нормами (табл. 2). У 2017 р. українці в середньому споживали на 29,5% менше м'яса і м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів – на 39,1%, яєць – на 17,8%, аніж це рекомендовано нормами харчування Українським НДІ харчування.

У 2018 р. середньодушкове споживання продуктів харчування поліпшилося у 5 з 10 основних продовольчих груп, а саме: споживання м'яса зросло на 1,1 кг, риби – на 1,0 кг, фруктів – на 5,0 кг, овочів – 4,2 кг, яєць – на 2 штуки. Натомість зберігалось зниження середньодушкового споживання молока і молокопродуктів, яке скоротилося на 2,3 кг, що є одним із найнижчих показників за останні роки та забезпечує лише 52% від раціональної норми.

Низькі показники покриття раціональної норми спостерігаються і по інших найбільш вартісних для споживача групах продовольства: риби та рибопродуктах – 59% забезпечення норми, фруктах – 64%, м'ясу та м'ясопродуктах – 66%. Як і в попередні роки, по найбільш економічно доступних продуктових групах споживання знаходилося у межах або вище визначених раціональних норм, а саме: хлібопродуктах, картоплі, овочах, яйцях, олії [5].

За даними статистики, у 2018 р. середньодобова поживність раціону українця залишилася практично на рівні попереднього року та становила 2 706 ккал (у 2017 р. – 2 707 ккал). При цьому калорійність раціону на 8% перевищує гранично допустимий рівень для цього індикатора – 2 500 ккал, проте на 9% є нижчою, ніж у 2013 р. За структурою основна частка калорійності раціону українців забезпечується за рахунок споживання продукції рослинництва – 1 919 ккал, або 71%. Натомість на продукцію тваринництва припадає 29%, що становить 787 ккал. Калорійність раціону в Україні є на 21% нижчою порівняно з ЄС-28, де вона в середньому становить 3 432 ккал на добу: від 2 686 на Кіпрі до 3 753 в Австрії (рис. 1) [5].

Найбільша частка продуктів тваринного походження наявна в споживанні домогосподарств Фінляндії, Швеції та Франції, найменша – у Греції. Разом із тим частка продуктів тваринного походження в раціоні населення ЄС знаходиться на такому ж рівні, як і в Україні, тобто становить 29%.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, незважаючи на те що у структурі видатків вітчизняних домогосподарств простежується незна-

Таблиця 2

Споживання продуктів харчування у домогосподарствах України в середньому на одну особу на рік

Продукти, кг	Роки							Науково обґрунтована норма ²	2017 р. до норми, %	2018 р. до норми, %
	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹			
м'ясо і м'ясопродукти	60	61,2	58,8	55,2	56,4	56,4	58,8	80	70,5	73,5
молоко і молочні продукти	235,2	243,6	243,6	237,6	235,2	231,6	229,2	380	60,9	60,3
яйця, шт.	240	240	240	228	228	240	228	292	82,2	78,1
риба і рибопродукти	20,4	21,6	19,2	14,4	14,4	15,6	16,8	20	78,0	84,0
цукор	37,2	36	36	33,6	32,4	33,6	32,4	38	88,4	85,3
олія та інші рослинні жири	21,6	20,4	20,4	19,2	18	18	18	13	138,5	138,5
картопля	93,6	85,2	82,8	79,2	80,4	76,8	75,6	124	61,9	61,0
овочі та баштанні культури	121,2	112,8	108	105,6	110,4	102	106,8	161	63,4	66,3
фрукти, ягоди, горіхи, виноград	44,4	49,2	44,4	37,2	39,6	44,4	45,6	90	49,3	50,7
хліб і хлібні продукти	109,2	108	108	102	99,6	100,8	99,6	101	99,8	98,6

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

² Норми харчування, рекомендовані Українським НДІ харчування

Джерело: побудовано за даними [4; 3]

Рис. 1. Калорійність добового раціону харчування в окремих країнах Євросоюзу та Україні

Джерело: побудовано за даними [5]

чне скорочення частки споживчих витрат порівняно з неспоживчими, вона є достатньо значною. Значні витрати домогосподарств на споживання свідчать про високий рівень бідності населення країни, адже бідними вважають ті домогосподарства, які витрачають понад 60% сімейного бюджету на продукти харчування. Зокрема, витрати на харчування вітчизняних домогосподарств є значно вищими, ніж у домо-

господарствах країн Європи. Натомість споживання домогосподарствами основних продуктів не повною мірою відповідає рекомендованим фізіологічним нормам. Саме тому вивчення особливостей споживання вітчизняними домогосподарствами продуктів харчування потребує подальшого дослідження та ґрунтовного аналізу, особливо в сучасних соціально-економічних умовах.

Список використаних джерел:

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році : статистичний збірник. Київ, 2018. Ч. 1. 380 с.
2. Карпенко Н.В. Господарські зв'язки в інфраструктурному комплексі продовольчого ринку України : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2004. 122 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.11.2019).

4. Пояснювальна записка до проекту закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо зниження ставки податку на додану вартість для деяких видів сільськогосподарської продукції». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH5Q41BA.html (дата звернення: 21.12.2018).

5. Продовольча безпека в Україні у 2018 році. Огляд основних індикаторів. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2018-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv> (дата звернення: 25.12.2019).

6. Сенишин О.С. Теоретичні засади дослідження продовольчого ринку. *Економічний вісник*. 2013. № 2. С. 164–171.

7. Станкевич Ю.Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 49–52.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Vy`datky` i resursy` domogospodarstv Ukrayiny` u 2017 roci* [Expenditures and resources of households in Ukraine in 2017], Kyiv. (in Ukrainian)

2. Karpenko N.V. (2004) *Gospodars`ki zv'yazky` v infrastruktornomu kompleksy prodovol`chogo ry`nku Ukrayiny`* [Economic ties in the infrastructure complex of the food market of Ukraine]. Poltava: PUSKU. (in Ukrainian)

3. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 28 October 2019). (in Ukrainian)

4. Pojasnjuvaljna zapyska do proektu Zakonu «Pro vnesennja zmin do Podatkovogho kodeksu Ukrayiny shhodo znyzhennja stavky podatku na dodanu vartistj dlja dejakykh vydiv sil'sjckoghospodarsjkoji produkciji» [Explanatory note to the draft law "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on the Reduction of the Value Added Tax Rate for Certain Types of Agricultural Products"]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH5Q41BA.html (accessed 21 December 2018). (in Ukrainian)

5. Ekonomichny`j dy`skusijny`j klub. Prodovol`cha bezpeka v Ukrayini u 2018 roci. Oglyad osnovny`x indy`katoriv. [Food security in Ukraine in 2018. Overview of key indicators]. Available at: <http://edclub.com.ua/analityka/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2018-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv> (accessed 25 December 2019). (in Ukrainian)

6. Seny`shy`n O.S. (2013) Teoretychni zasady doslidzhennya prodovol`chogo ry`nku [Theoretical bases of food market research.]. *Ekonomichny`j visny`k*, no. 2, pp. 164–171. (in Ukrainian)

7. Stankevych Ju.Ju. (2014) Kharakterystyka spozhyvchoji povedinky vitchyznjanykh domoghospodarstv [Characteristics of consumer behavior of domestic households]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija Ekonomichni nauky*, vol. 7, no. 1, pp. 49–52. (in Ukrainian)

E-mail: gorodnyakira@gmail.com